

Joan Solà (Barcelona)

Joan Coromines, escriptor

Molts lectors de Coromines han afirmat, fins de manera contundent, que el nostre savi era un gran escriptor. Em proposo de comprovar i d'il·lustrar aquesta faceta seva. Primer (§ 1) transcriuré les afirmacions al·ludides i tot seguit (§ 2) intentaré mostrar que són efectivament defensables. Al final (§ 3) indicaré al lector uns quants exemples més on podrà comprovar això mateix personalment; però els exemples es podrien multiplicar per cent.¹

1 Opinions sobre Coromines com a escriptor

1.1 Opinions de Coromines mateix

L'any 1967 Coromines va publicar un escrit en què intentava objectivar l'altíssim valor que concedia a la prosa del seu gran amic Josep Pla. És prou sabut que quan una personalitat parla d'una altra personalitat amiga sovint s'hi identifica i fàcilment podem aplicar a la primera el que ella diu de la segona. En aquest cas, efectivament, l'aplicació sembla prou justa (vg. Bonada, al § 1.2*a*). Transcric el que em sembla essencial d'aquest text i hi subratllo els fragments que s'acosten més a una objectivació (vegeu-lo sencer a Ferrer / Pujadas [2001: 122–124]).

Quan ens encarem amb la personalitat de Josep Pla [...] ens sobta certa dificultat amb què topem en definir i argumentar per què trobem gran l'escriptor i excel·lent el seu català i el seu estil [...]. I em sembla que (d'acord amb la fórmula [...] «l'estil és l'home») podríem trobar una arrel comuna a la grandesa de l'escriptor i a l'excel·lència del llenguatge i estil, en la insubornable, incommensurable, sinceritat de l'un i de l'altre, sinceritat que transposada a coses de llengua es tradueix: naturalitat.

L'home sincer i fort és ell mateix, és ELL: si és un escriptor en prosa els seus escrits s'alçaran rebels i rebecs a tota imitació conscient, a tota disciplina d'escola, a tot enfarfec de rebusca, a qualsevol mena de posa o de postura. En una literatura i en un estil com els nostres on han fet tant d'estrall el preciosisme, [...] la manera d'aquest escriptor on tot s'escola amb força gran però natural i despreocupada és ja una poderosa virtut.

1 Per qüestions tècniques, en les transcripcions fonètiques de Coromines no he pogut col·locar el puntet sota *o*, *e* i *m* als exemples [4], [6], [35] i [39], i ho he advertit.

Però tot això no defineix o raona encara prou una excel·lència. Com en altres grans escriptors [...], un Balzac, un Gógol o un Arxipreste d'Hita [...] és molt més difícil de dir el que són que el que no són. [...] [Ara parla de comparar Pla amb Carner, Riba, Víctor Català] És evident que la recerca del mot original o saborós és ben estranya al credo d'En Pla: ni la llima ni l'alambí ni el picot no són les seves eines, el ribot que allisa grops ho és. [...] En un mot, ell no és home que faci experimentació literària amb la seva obra, [... sinó que es proposa] de donar eixida al que ell porta a dins, i quan això es fa amb força i sense vulgaritat, no hi ha res que interessi tant. No diu mai mots, com a mots, ni es preocupa massa de dir aquestes o aqueïxes paraules o frases, però diu sempre coses [...].

Amb altres escriptors catalans i forasters, hi ha molta més afinatitat [...]. Almenys en la forma lingüística o estilística ens acostem molt més a un Sagarra, Pous i Pagès, N. Oller, P. Coromines, Russinyol, i fins Guimerà. Però si tots ells són gent que avorreixi o esconjuri el grop lingüístic o estilístic, si amb molts d'ells l'aparien l'anadura «fluvial» de la seva producció i amb altres la desinclinació a tot purisme (de nou un tret comú a la forma i al fons), com especialment un Oller o un Russinyol, de tots ells el separa algun tret essencial que trobem en cada un i poc o gens en ell: de Guimerà i fins de Sagarra l'allunya l'estre poètic, de Russinyol la jeia essencialment humorística, en [Pere] Coromines hi ha sempre en el fons el plec moralístic i l'actitud del pensador, Oller i Pous són sempre fonamentalment un novel·lista i un home de teatre amb els rictus que això ha fet contraure a tot el que ens han llegat. Personalitat única, doncs, en la nostra literatura.

Amb algun escriptor estranger trobaríem analogia? Segurament [...] hi hauria ací i allà, colpidores semblances. Amb Rabelais una irreverència incontinente per tot el que no és autèntic, [...] mesclada amb gran respecte per a la força genuïna i el saber robust; amb Montaigne una qualitat molt específica de sentit comú d'alt nivell i de bona companyia. Amb un Balzac i un Dickens, ha d'haver-hi retirances molt més íntimes i diverses que la producció fecunda, la ploma activíssima, incansable o la vestimenta estilística «a tot portar» [...]. De quin secret d'escola, de quina recepta literària se serveixen? Cap recepta ben cert i si secret hi ha no és de bon descobrir, però el cas és que actua i que el llibre us aferra i empunya, hercúliament.

Uns amics seus van preguntar al nostre lexicòleg per què escampava pels seus diccionaris matèria no estrictament científica. I ell se'ls va mirar pacíficament i els va respondre només: “grumeig..., grumeig...”. Ara bé, a la seva obra *grumeig* i el seu verb es defineixen així: “*Grumejar* [...] ‘atraure el peix escampant esquer per l'aigua [...]; *grumeig* ‘la mena d'esquer usat per a això, i l'operació de grumejar” (*DECat*, IV: 682b23s).

Lluís Bonada sintetitza el contingut del pensament de Coromines (vg. § 1.2a), però no inclou aquesta última idea d'*esquer* (prosa *atractiva*). Efectivament, Coromines es proposava que els seus diccionaris no fossin espessos, eixarreïts i aptes només per a especialistes.

1.2 Altres autors

a) Joan Sales i Lluís Bonada:

Joan Sales va fer de revisor del *DECat*, almenys fins al final de la lletra B. En una sèrie de cartes comunica a l'autor la seva opinió, i expressa una idea que ha esdevingut popular: que el *DECat* és el *poema de la llengua* (cito de Ferrer / Pujadas, 2004; cartes de 1972 a 1983; tots els textos es refereixen al *DECat* llevat el primer):

- (i) En tot cas, *Tòpica Hespèrica* es llegeix divinament a despit de la forta especialització [...]; i sovint és una de les coses que més hi admiro com sabeu dir el més difícil de la manera més fàcil i fer-nos entendre als profans, gràcies a una prosa simple, transparent, sempre directa, els problemes més ardues. (*apud* Ferrer / Pujadas, 224: 332)
- (ii) [...] com més avanço en la lectura dels articles del diccionari més i més em sento admirat. La lectura se'm fa sovint apassionant i, en tot cas, sempre interessant [...]. Us repetiré que més que un diccionari em sembla el poema de la llengua. I fora de raríssims moments en què devieu estar cansat, l'estil em sembla sempre perfecte, modèlic. (*op.cit.*: 272)
- (iii) Trobo simplement admirable que escrivint com ho feu a raig —i a raó de deu fulls per dia!— us surti una prosa tan natural i correcta, que per a mi és un model. (*op.cit.*: 375)
- (iv) [...] el vostre estil em sembla sempre modèlic en el sentit exacte del mot, o sigui que es pot posar com a model de català —i no dubto que s'hi posarà temps a venir. I no pas per la vostra autoritat com a lingüista (que no sempre els lingüistes són un model de bon estil), si bé també això hi pot ajudar, sinó perquè teniu realment l'instint, propi dels bons escriptors, del llenguatge simple, directe, natural, «clar i català». A cada pas trobo maneres de dir que em semblen perfectes [...], els vostres articles són veritables «essais» en el sentit que donava a aquest mot Montaigne. (*op.cit.*: 387)
- (v) [...] més d'una vegada els vostres articles em feien pensar en assaigs a la manera de Montaigne; i és que el sentit de les paraules, tan lligat a la seva etimologia, té molta fondària per a qui, com jo, la sap sondar. (*op.cit.*: 398)
- (vi) [...] tenim amb el vostre *Diccionari* un autèntic poema de la llengua, d'un valor literari tan gran com el científic. Un model de llenguatge planer, genuí, elegant i expressiu; un veritable clàssic. (*op.cit.*: 409)
- (vii) [El *Diccionari*] Continua semblant-me [...] un «poema de la llengua», amb articles meravellous des del punt de vista literari. Tant de bo tingués una gran influència damunt el jovent, que per desgràcia escriu un català tan macarrònic [...]. Com veieu, me'l miro com una obra de creació literària [...]. Hi ha articles en què la ciència deixa pas a una noble passió patriòtica i fan molt bonic; són accents intensament personals que comuniquen al *Diccionari* un gran valor humà. (*op.cit.*: 419)

En resum, Sales troba que la prosa de Coromines és exactament un model de llengua, el model que necessita la joventut: *simple (planera), transparent, directa (sincera), natural, elegant, expressiva, correcta (genuïna), poètica, apassionada, amena (interessant)*; Coromines posseeix el *sentit de les paraules (exactitud)*, escampa pertot *maneres de dir perfectes (expressivitat)* i té *accent personal* (que el fa *verídic*). Observem que les qualitats de naturalitat, sinceritat, personalitat i genuïnitat figuren també a l'escrit de Coromines sobre Pla. Donada la situació de la llengua catalana, i concretament en temps de Joan Sales, la genuïnitat o correcció era una qualitat destacada. (I en l'actualitat encara ho és més, i tot fa suposar que cada cop ho serà de manera més evident.)

Lluís Bonada és el crític que amb més precisió ha opinat sobre l'aspecte que estudiem.

- (viii) Pla i Coromines comparteixen el mateix gust literari. (Bonada, 1999: 49b)
- (ix) Un creador literari [títol intern]: Joan Coromines s'ha convertit, amb el seu diccionari, en el gran memorialista i moralista català del moment. Els components personals han ajudat a popularitzar l'espès diccionari. Aquests recerca del temps perdut [...] s'ha enriquit amb el gènere de la ficció. El novel·lista és el demiürg que crea un món. El món pot ser inventat, però ha de ser versemblant. [...] Al demiürg [...] [se] li exigeix la versemblança, la lògica, l'habilitat de fer-nos creure en la història que ens explica. Coromines aixeca l'etimologia a aquest nivell superior que és la creació literària i converteix la ciència espessa en plaer. / L'article «volcà» de Joan Coromines potser no és tan científic ni ponderat com el text de rèplica que li ha dedicat Gemà Colon, però nosaltres, que els hem llegit tots dos, podem afirmar que el de Coromines és molt més divertit i amè i que, el de Colon, només el podran llegir i comprendre els especialistes. (Bonada, 1992: 56a)
- (x) [L'Onomasticon] és [...] un retorn al món personal —autobiogràfic, ideològic, literari, moral i quotidià— de l'autor del Diccionari etimològic [...]. Per Coromines la recerca del temps perdut és també la recerca d'un passat històric. (*op.cit.*: 73s)
- (xi) [El Diccionari] És una obra [...] que el lingüista ha redactat no amb el to fred i impersonal dels diccionaris convencionals, sinó amb el de les memòries, confessions i diaris, és a dir, amb una forma d'expressió dels pensaments clarament personal. Això li permet d'esplaiar-se lliurement sobre qüestions aparentment, només aparentment, estranyes a l'etimologia i la lexicografia. I una d'aquestes qüestions és [...] el seu credo literari, les seves idees estilístiques. (Bonada, 1999: 45b)

I ara Bonada (1999: 45–48) enumera els vicis (–) i les virtuts (+) de la llengua literària, seguint el pensament de Coromines:

- (–) *L'artificiositat*, que, amb paraules de Bonada, “és tota proposta que implica la renúncia a la solució lingüística més comuna, més usual, més familiar i també tota proposta que s'allunya del geni de la llengua”, és

“atemptar contra l’esperit de la llengua jugant frívolament amb els mots”.

- (–) La pedanteria de la *falsa riquesa verbal* i la *innovació gratuïta*.
- (–) “*la flaca dels mots rars i del trobar clus*”.
- (–) El *dialectalisme excessiu*.
- (+) La *naturalitat*.
- (+) La *precisió*.
- (+) L’*estil personal*.

Observem que es repeteixen unes quantes idees que ja hem vist en els dos casos anteriors: *genuïtat*, *precisió*, *naturalitat*, *estil personal (sinceritat)*. Bonada hi afegeix una idea essencial en el cas de Coromines: com Proust, el nostre autor es llança a la *recerca del temps perdut* (estil i món personals). I encara una altra, que va lligada a l’anterior: el *DECat* és, tant com un diccionari, un llibre de memòries, un dietari.

b) Altres autors:

- (i) Antoni Badia i Margarit (1989: 37b): “m’agradaria que els volums que seguiran de l’*Onomasticon* signifiquessin un retorn a l’estil, elegant i planer ensems, del *Diccionar*”.
- (ii) Emili Casanova (1990: 90–91): “Su prosa es rica, amena y sugerente a pesar de tratar temas tan arduos, difíciles y densos. Sus artículos están estructurados de tal manera que siempre se sabe qué piensa él como seguro o como probable, las discusiones u opiniones sobre el tema y sobre la bibliografía y lo que le parece inverosímil o rechazable”.
- (iii) Joan Solà (1995: 88): “Una prosa rica, amena i suggeridora” [títol de secció]: “L’obra de Joan Coromines [...] són les memòries totals d’un home que ha viscut i estimat intensament la terra de punta a punta i les seves paraules amb tots els inextricables misteris amb què es presenten embolcallades. Coneix la història total d’aquestes paraules, de les persones que se n’han servit des de la remota antiguitat i del país on han nascut, crescut i sovint evolucionat fins a fer-se roca, topònim. Però, a més a més, posseeix una coneixença activa, precisa, matisada i abrandada d’aquesta llengua [...]. Coromines redacta [...] amb multitud d’abreviatures, de cites i de signes fonètics; però la seva paraula és sempre clara i d’una precisió extrema, i quan li abelleix s’esplaia sense presses davant la natura que coneix pam a pam, i ara el mot precís i poètic li brolla espontani de la pensa, i de la pensa davalla a la mà venerable que el tecleja”.
- (iv) Albert Manent: “un excepcional prosista” (Ricard Ruiz, suplement “Llibres” d’*El Periódico* [Barcelona], 17. III. 2005, p. IVc).
- (v) Narcís Comadira: “L’obra de Coromines és també un model d’escriptura de prosa, perquè és una escriptura precisa que no s’espanta davant de les efusions personals que d’altres creuen del tot impertinents en una obra de caràcter científic. Coromines

escriu amb precisió i això, avui dia, que s'escriu per aproximació, és inestimable. [...] Això és molt més que ciència, evidentment. És literatura. I m'atreveiria a dir que és la literatura que ens cal, la de la precisió, que no vol dir, ni de lluny, de la fredor" ("Quadern" de *El País*, 17.III.2005, p. 4).

- (vi) Joan Ferrer (2005: 36): “una de les proses més brillants del segle XX, que ha estat capaç de transmutar la ciència lingüística en una mena d'art literari [...] Penso que una de les aportacions més importants de Coromines a la llengua catalana del segle XX ha estat precisament el fet d'haver convertit aquesta àrida piràmide de la ciència lingüística en l'ardida piràmide que apareix en les seves obres [...]. Les seves obres [...] ens manifesten el Joan Coromines escriptor d'una prosa brillant i modèlica emprada per a tractar temes de lingüística històrica, que per naturalesa són força complexos i àrids”.
- (vii) Ramon Sistac (2005: 10): “La segona sorpresa va consistir en la descoberta de la poètica de la ciència. El discurs teòric podia ser *bell*. [...] Però [...] un dels aspectes més importants d'aquest estil diguem-ne «poc canònic» és l'enorme capacitat de fer-te saltar de la cadira. Uns diccionaris que són *amens* [...] i que són provocadors esdevenen un estímul constant per al debat i la recerca.”
- (viii) Narcís Garolera (1995, 2005) passa revista a l'opinió que Coromines tenia de la llengua d'una bona colla d'escriptors catalans dels segles XIX i XX i destaca la seva preferència per “l'ús lingüístic poc arbitrari i no gaire allunyat del registre parlat”, alhora que el seu judici negatiu per la “retòrica subalterna i llibresca” o de “regust afrancesat”.

Observem com es repeteixen les qualitats: prosa *clara* (sinònim de *precisa*, no ambigua), *planera*, *amena*, *suggestidora* (*provocadora*, *estimulant*), *poètica* (*elegant*), *viva* (*amb història*, etc.), *personal* (*moral*).

1.3 Resum

No és fàcil manejar els conceptes que han aparegut. Ja ho deia Coromines: “¿De quin secret d'escola, de quina recepta literària” se serveix un escriptor que comproveu que “us aferra i empunya, hercúliament”? Però hem vist que es barregen els conceptes que afecten el contingut amb els que afecten la forma. Pel que fa al contingut, cal que l'escriptor *digui coses interessants* (no pas que jugui simplement amb les paraules), que us expliqui *fets verídics* viscuts per ell (us apassionen perquè l'apassionen a ell), amb *sinceritat*, amb *accent personal*; potser és aleshores que l'escrit és també *suggestidor* (provocador, estimulant, amè). Quant a la forma, l'escrit ha de ser *planer*, *clar* i *natural* (simple, sense grops o noses); *expressiu* i *precís* (paraules i expressions vives, amb arrels, amb història, amb fondària semàntica); *poètic* (elegant, artístic); i *correcte* (genú). Al § 2.2 concentrarem i il·lustrarem aquests conceptes.

2 Aspectes de la qüestió

2.1 Intervenció de Coromines en la llengua normativa o estàndard

Hem vist que un dels aspectes que destacaven els autors era la *genuïtat* de la llengua. Tinguem en compte que aquesta paraula té dos valors clars: *genuí* (relacionat amb *engendrar*) vol dir, en primer lloc, arrelat en la història del poble, patrimonial, i per tant suggeridor de vivències; i vol dir també “correcte”, acordat amb les normes de l'autoritat lingüística. Almenys en català, aquest punt té una importància evident per aclarir el terreny que ens ocupa: per a qui conegui les vicissituds per les quals ha passat i passa la llengua, en un escriptor català no és pas cosa secundària l'actitud intel·lectual o emotiva davant els aspectes normatius i socials. De manera que podríem mirar en cada cas les dues cares: la teòrica i l'aplicada, què pensa i què fa l'escriptor. Però és prou conegut que el nostre autor és un home de conviccions inabdicables i disciplina fèrria, que practica sistemàticament allò que defensa; i per tant, la segona cara la donarem generalment per assegurada. Encara que llengua *normativa* i llengua *estàndard* no són exactament el mateix, aquí prescindiré de la distinció.

2.1.1 Estudis sobre aquesta qüestió

Hi ha dos estudis sobre la teoria i la pràctica de Coromines en relació amb els aspectes normatius o bé estàndards de la llengua catalana: són els de Solà (1990) i Soler (1999). La intervenció del nostre lingüista s'ha produït en ortografia, en ortoèpia, en morfologia, en sintaxi i sobretot en lèxic. Em refereixo, evidentment, a detalls no resolts o no admesos per la normativa en el moment d'opinar-hi el nostre autor (algun és avui ja normativament admès, aspecte que anota Soler). Il·lustro breument cada un dels aspectes (llevat l'últim, que veurem al § 2.1.3) i remeto el lector als estudis esmentats.

En ortografia Coromines defensa i practica sistemàticament la grafia *pendre* ‘agafar’ (sense la primera *r*); normalment no apostrofa el segon pronom en la combinació *ens en* + vocal (*no ens en hem de fiar*, *DECat*, V: 390a40); creu, amb Fr. de B. Moll, que s'hauria de suprimir la dièresi de mots com *traïdor*, *veïnat*, *romboïdal*, *apaïsat*, i defensa que s'escriguin amb *-es* (en lloc de *-as*) una sèrie de noms propis (*Elies*, etc.).

En ortoèpia Coromines era flexible en el cas de la pronunciació amb diftong o hiat de casos de *i* + *a/e/o* (*condició*, *ciència*), i va escriure les prime-

res notes conegudes sobre elocució en català, l'any 1971 (“Sobre l’elocució catalana en el teatre i en la recitació”).

En morfologia usa normalment els plurals en *-os* en paraules com *moriscos*, *textos*; defensa i usa sistemàticament la flexió completa del quantificador *bastant* i accepta la de *força*, *massa* i *prou* amb matisos. I usa també sistemàticament la forma de passat perifràstic de subjuntiu *vagi* + infinitiu (“No creguem, però, que el mot no *vagi perpetuar-se* també en terres nostres” [DECat, IV: 258a25]; “Els historiadors [...] aclariran millor si es tracta de dues germanes que *vagin fundar* o posseir aquest lloc” [OnCat, IV: 26b42]).

En sintaxi Coromines usa normalment el condicional i el futur amb valor de probabilitat (“entre nosaltres hi *contribuiria* molt la moda” [DECat, I: 776a8]; “aquestes formes [...] no *tindran* gran cosa a veure amb [...]” [DECat, VII: 890a23]); usa indiferentment la negació doble i la simple (*mai*, *cap*, *tampoc*, etc. + *no*/Ø + verb), les dues possibilitats *continuar* / *seguir* + gerundi i les dues de *en* / *al* + infinitiu temporal; i escriu *no obstant* gairebé sempre sense subjecte (l’anomena “l’internacional *no obstant*” [DECat, VIII: 277b12]).

2.1.2 L’epistolari de Coromines

Diversos volums de la correspondència de l’autor són també molt importants per conèixer la seva posició teòrica i pràctica en qüestió de normativa i d’estàndard. Especialment en els epistolaris amb Francesc de B. Moll i amb Joan Sales el nostre autor se’ns manifesta molt segur en aquesta posició, i generalment aconsella prudència en els casos més conflictius: vg. Ferrer / Pujadas (2000) i (2004). No entro en aquest terreny per no allargar aquest estudi o desviar-lo de l’objectiu principal, que és observar l’ús personal que fa Coromines de la llengua.

2.1.3 Notes sobre lèxic

En lèxic, com és natural, és on Coromines manifesta més sovint la seva opinió i practica arreu de la seva obra el que defensa. L’estudi de Soler és molt extens en aquest punt, que il·lustraré breument amb altres casos.

arxipreste: la forma *arxiprest* és una “ultracorrecció que s’esmunyí [...] en el *DAg*, i respectada per lexicògrafs posteriors, que potser convindria corregir” (DECat, I: 443a4).

branc: cal dir *branc* d’un camí en lloc del “sinònim recent i poc castís *ramal*” (DECat, II: 193b27s).

confegir: *lletrejar* “en el sentit de *confegir* és un castellanisme intolerable” (*DECat*, V: 180a51; *confegir* havia significat exactament això, ‘articular exactament els mots’, ‘ajuntar els sons en llegir’, I: 64b41s).

culer: “‘Pacc. ‘sodomita’ [...] és un bon substitut del castellanisme *maricón*” (*DECat*, II: 1098b52).

envist ‘en comparació de’: preposició defensada (*DECat*, IX: 241b23) i usada habitualment (“les tares, que al capdavant són tan menudes *envist* l’admirable conjunt!”), carta a Moll (Ferrer / Pujadas, 2000: 208); “Insisteixen els autors a posar aquí el nom de Teodor Grau, petit honor *envist* el que mereix l’home a qui es deu la difícil composició d’aquest llibre” [*DECat*, IV: 959b16]).

esborrall: *borrador* és un castellanisme; “*esborrall* [...] i també el verb *esborrallar*, tots dos sens dubte preferibles al més artificioós *esborrany*” (*DECat*, II: 129b11–17; ell usa *esborrall*: *DECat*, VI: 424b16).

habitança: existent al País Valencià, bon substitut del castellanisme *vivenda* (*Lleures* 36; *DECat*, I: 147b23; IV: 772b40–54).

observació: aquest mot és “molt millor i més planer que el llefiscós barbarisme afrancesat *remarca* que tant paladegen i rebreguen uns titulatats... puristes” (*DECat*, VII: 859a58).

passat que: ‘llevat que’: *DECat*, II: 15b7; 562b15; 954a42; IV: 639b48; IX: 108a15 (“*per ventura* no és reducció fonètica de *per av-*, *passat que* es tractés d’un fenomen ja molt antic”).

possessió: “¿No fóra possible restaurar en tot el seu vigor l’ús de *possessió* en lloc de *finca* en català central i en la llengua comuna literària? [...] Voto perquè tots plegats ens hi enjонquem” (*DECat*, VII: 896a22).

reeixit: “És un barbarisme enorme, calc vergonyós del castellà, emprar *aconseguit* en el sentit de *reeixit* («un poema molt *aconseguit*», calcat del cast. *logrado*), ço que mai no s’havia vist abans de 1940, però després de la guerra ens escriuïm de trobar-lo en la ploma de certs «mestres de català» o «lingüistes catalans» ultrapuristes! (amb horror ho he llegit en treballs de Gabriel Ferrater i JTriadú, en els anys 60)” (*DECat*, VII: 746a53s).

tràfec: el cast. *lío* ‘amistançament’, ‘la dona o l’home que s’hi sotmeten’ és un “grosset i intolerable castellanisme”, “ben superflu, car des del punt de vista expressiu són termes preferibles i ben vius: *un tràfec* («N. té un *tràfec* amb la X., que l’arruïnarà»), «el visità la senyora X. [...], ell es va creure que era un *trafegot* del seu fill», Noller [...]; «un trasto» ‘id.’” (*DECat*, V: 208a4s).

2.2 Estil de Coromines

Il·lustrat tot seguit les virtuts que a la secció 1.3 hem vist que els autors atribueixen a la prosa de Coromines.

Pel que fa al contingut, la *sinceritat*, la *veracitat* i el mateix *interès* o *amenitat* de les coses que es contenen es podrien recollir amb el que Bonada en diu

estil prouistià o estil de *recerca del temps perdut* (secció 2.2.1): no hi ha cap lector no que quedi literalment “convençut” i arrossegat per la gran quantitat de detalls personals, sovint emotius, que envolten una informació que gairebé sempre és també *enlluernadorament rica* (vg. l'ex. [25]).

Pel que fa a la forma, el llenguatge de redacció de Coromines és estranyament *ric, matissat i precís* (secció 2.2.2): en mans d'un altre autor, molts d'aquests fragments podrien sonar pedants, tot el contrari de *planers, naturals*; però en boca de Coromines el lector té sempre la sensació d'un ús espontani, amorosament sabut, recordat i treballat: Coromines coneix i estima els mots, la gent que els usa i els llocs on els ha recollit (vg. [9], una autèntica meravella). Però, a més a més, ell és capaç d'aparionar les paraules més casolanes amb les més cultes, d'usar expressions populars per descriure els fets més tècnics (secció 2.2.3): el text de [25] produiria un gran efecte si es recités en veu alta; i el cas [27] és una altra meravella: Coromines és capaç d'ajuntar sense solució de continuïtat una tonada popular catalana a uns versos gloriosos del Dante, que cita de memòria i ni tan sols es molesta a dir de qui són. I el gran domini de les modulacions de la llengua es veu també quan descriu fets que són per naturalesa difícils (delicats) de descriure (secció 2.2.4): el lector, lluny de molestar-se, es queda amb una sensació de naturalitat fins i tot agradable.

En el contingut, els autors esmenten també el *patriotisme* com a ingredient d'atracció del lector, de *sinceritat* i de *personalitat*: en dono una mostra (secció 2.2.5). I tot seguit dono una altra mostra del que ell hem vist que en diu *grumeig* (secció 2.2.6), encara que tots els exemples d'aquest estudi podrien també anar aquí. Els jocs lingüístics (secció 2.2.7) són un altre dels sovintejats recursos formals que fan el diccionari *atractiu, suggeridor, agradable*.

La poesia és l'expressió més alta de la llengua i de la literatura. Els autors esmenten també el tret *poètic* de l'obra del nostre autor. Coromines es complau a citar poesies de qualsevol llengua, molt sovint de memòria (com hem dit per a [27]; vg. també [40]), ara i adés sense cap necessitat estricta per al seu discurs, simplement pel goig de recitar-los; però, a més a més, aquestes obres estan esquitxades de versos personals del mateix Coromines (secció 2.2.8).

Els conceptes de *claredat* i *riquesa* són difícils de controlar, perquè són relatius: per a una persona de ciutat és ric un text que conté paraules que són quotidianes a pagès però que ell desconeix, etc. Pel que fa a claredat, diré només que Coromines té un altíssim control de la sintaxi: a penes mai li ensopeguem un anacolut, etc.; la seva exposició se segueix molt bé, a desgrat de la gran complexitat d'aquests textos dels diccionaris (plens de

signes, abreviatures, cometes dins cometes, cursives, transcripcions fonètiques, etc.); usa una sintaxi generalment prou simple (sense períodes allargassats); i en tot cas la puntuació sí que és en certs casos una mica personal o pròpia d'uns textos que precisament han d'evitar “grops” (obstacles): per exemple, no posa coma després de connectors com *en canvi* (“En canvi sembla tractar-se més aviat de l'altre matís” [DECat, V: 650a59]), *en fi* (“En fi passem, en cavalcada més ràpida, per: PASCÍ ‘péixer’ [...]” [DECat, VI: 172a32]), *ara bé* (“Ara bé és un fet, tan sovint assenyalat, que [...]” [DECat, VI: 173a45]). Pel que fa a riquesa o precisió lèxica, el lector observa tot d'una d'obrir les pàgines de Coromines que les paraules s'integren plenament en el saber comú compartit per autor i lectors, en les vivències comunes, i la narració *proustiana* esdevé rondalla de fets familiars: vegeu, per exemple, la força que té el verb *enjoncar* en el cas de *possessio* del nostre § 2.1.3. Naturalment, així que el lector deixa de “connectar” amb aquest fons comú ancestral (perquè no és català, perquè no coneix el terreny específic, perquè és massa jove, etc.), automàticament un text admirable com [8] pot esdevenir insubstancial o pot semblar innecessàriament guarnit de “grops”. Però, només que no confonguem una llengua viva amb un museu lingüístic per a turistes, almenys haurem d'acceptar que la riquesa immensa que Coromines llueix en el diccionari català és ben pròpia d'una obra com aquesta.

2.2.1 Coromines, proustià

- [1] *Arbúcies*. Un cop establerta l'etimologia d'aquest topònim (ARBUTEUM ‘arboç’), diu: “De fet, els arboços abunden a tota la vall, i n'hi ha grans matissers sobretot a la part baixa, costat de llevant (jo mateix hi he jagut molt a llur ombra a fi de maig 1956, p. ex.)” (*OnCat*, II: 221b13).
- [2] “*Llastres de la Morta* [...]”. Hi van trobar morta una dona malalta que provava d'arribar al Balneari. Per poc no ens hi troben morts al meu guia Escuder, i a mi, quan ens hi deturà tota una nit en un «cornàs» inundat una terrible tempestat de vents i llamps el 1977, baixant del cim del Montardo” (*OnCat*, V: 44a43–48).
- [3] *bonaventura*: “quina fe curativa devien tenir aquelles dones conflentines que veia a Codalet tornant amb un ramell de molt diverses herbes i flors, de collir la *bunəvəntúə* una matinada de Sant Joan (1960); i el mateix Saisset ens parla, amb més humor que desengany, de la *bonaventura* «conjunt d'herbes que s'han de collir al matí de Sant Joan»” (*DECat*, IX: 109a35).
- [4] *tros* ‘boc?': “Encara a Ansó, extrem Oest, clavant l'eina a un penill, m'oferien un *tró* de *mágra* (1966)” (*DECat*, VIII: 884a19; amb transcripció fonètica més precisa).

- [5] *l·listat* ‘alt i recte, ben format’ (dit d’un arbre). “El mot ha tingut especial concreció en la nostra terminologia forestal; és en una cobla popular que em recitaren a l’Albi mateix (entre la Conca i les Garrigues, 1935), parlant de l’arbre maig: «A l’Albi tenen un maig / que és bo per fer una arcada, / i naltres n’hi tenim un, / una peça molt *l·listada*, / que té cent i quatre pams: / dintre del bosc s’hi criave»: en contrast amb el «maig» arquejat o torçat de l’Albi, en els boscos del poble veí es criava una peça esprimatxada, elegant, altíssima. En efecte, m’explicaven a Aitona, uns quants dies més tard, que *justa l·listada* és la «d’arbres espigats, alts»” (*DECat*, V: 131a52).
- [6] *boc* ‘mascle de la cabra’: “aquesta denominació BEKK-, amb un vocalisme ‘x’ (incloent-hi tots els principals colorits vocàlics) devia ser usada pels pastors, en vastes zones europees, per cridar l’animal, i per això el nom es fixà en la forma *becco* a Itàlia, *bukko-* (*bokko-*) a les terres de més enllà del Rin i del Canal fins als Pirineus, *bikk-* en altres de més esparses; jo mateix puc testificar que així els ho he sentit fer a l’alta Vall de Tena: *bókēs*, *bókēs*... [amb transcr. fonètic més precisa] (amb la típica prolongació aragonesa de la vocal final, a Sallent de Gállego, 1966)” (*DECat*, II: 16a38–51).
- [7] *tanda*: “En el P. Val. és vivíssim de llarg a llarg, però sobretot en la gran zona del mig, on predomina el cultiu de regatge. En lloc de reemplaçar els qui ho viuen, amb definicions meves de conjunt, deixo parlar els informants amb els mots que digueren a cada localitat. De les zones d’irrigació deien a Almassora (1961) «des *tandes* de dalt tenen més bon reg que les altres»; «l’àiua del poble se repartix en 14 *tandes* —hui subdividides en parcel·les—, corresponents als 14 veïns antics», Olocau de Carraixet; «dos *tandes* al mes, tota l’àiua sobrant, a l’almenara es gitava al barranc», Torrent; «tenim un dret de participació amb l’àiua de la *Séquia de la Vila* [Xàtiva]: diem que és *tanda* des del 10è. a l’11è. dia», Novetlè; «des partides de l’horta ací són 7 i hi ha 7 *tandes* de reg, alternant-se segons els dies de la setmana: Horta del Dimarts, del Dimecres, del Dijous ---», L’Olleria (1961)” (*DECat*, VIII: 269a42s; els claudàtors són de l’autor).

2.2.2 Riquesa i precisió

Pascual (2006) diu que Coromines s’abellix d’usar personalment en la redacció un terme que ha descobert en un text o en un indret qualsevol. Doncs bé, això Coromines ho fa constantment al diccionari català. Però fa més: usa abundantment termes cultes, derivacions de termes populars, fraseologia o construccions que de vegades ni ell mateix no recull al diccionari o que fins i tot no es troben en altres diccionaris, prova claríssima del domini personal de la llengua i de la llibertat d’usar-la. Em limito a deixar-ne constància. Termes o construccions usats per ell i no recollits per ell (si no dic res, són del *DECat*): *a mitges dites* (II: 283b50), *acreure* (V: 317b14), *aflligent* (Epistolari amb Pla: Ferrer / Pujadas, 2001: 73), *anar de folga*, *anar de tro* (IV: 269a28), *ergològic* (IV: 258a21), *fonosimbòlic* (II: 1069a27), *metempsicòtic* (VII: 501a57), *pantalonada* (IX: 74a2), *quadrijini* (*OnCat*, VII: 332a58), *trans-*

palàntic ‘dellà el riu Palància’, *transsucrònic* ‘dellà el riu Xúquer’ (*OnCat*, IV: 92a16; VIII: 148a34), *zòilic* (VIII: 71b28). Termes usats per ell i recollits al diccionari però amb ben poca informació, cosa que no li impedeix conèixer-los bé: seria el cas, per exemple, de *cagacalces* i *mamadits* (“el matis afectiu i ponderatiu l’emparenta més de prop amb *petarrell* i anàlegs [...], amb la idea bàsica de ‘infant cagacalces, caganer, mamadits’” [*DECat*, VI: 484a44]); *cagacalces* consta simplement esmentat a II: 395b42; *mamadits* consta a V: 406a40 com a afegit personal de Fontserè al *Diccionari ortogràfic* de Fabra.

Vegem tot seguit altres casos sorprenents d’aquest domini de la llengua. Són espectaculars els exemples [8], [9] i [14]; i a [10], [11], [13] hi ha creacions fraseològiques pròpies (vg. també [23]).

- [8] *gemat* ‘esclatant de verdor, d’ufana’: “Però és clar que el record que s’imposa a tothom és el dels versos dolçíssims: «Muntanyes de Canigó, / fresques sou i regalades, / sobretot ara a l’estiu / que les aigües són *gemades*». Pugem o jaiem per les boscúries de Balaig o de la baixa Cadí (per avall de Merialles): al mig d’aquella forra fresca i luxuri-ant, sentint com corren pertot uns dolls, a glopades, d’aigua claferta de fullam, i pétals de neret, i satalies, i birbillejant de volves i guspires de sol: gemadíssima la vall, ¿què són les aigües? *Gemades*, és clar, com tota ella, i la frescor n’augmenta la delícia per al pastor o el caminant” (*DECat*, IV: 453a22).
- [9] *vedat*: “En especial es diu del paratge on està vedada la pastura o la caça [...]. A la costa marina del Cabanyal hi ha *vedats* de gambes, indrets sotaiguats (en una coveta costera o entre roques) on un pescador cala els seus «gambers», canyetes amb carpada on s’aferra una munió de gambes que el pescador va pellucant després” (*DECat*, IX: 61a26s).
- [10] Parla del capità català Andreu Xandri: “movent-se d’una banda a l’altra [...] per aguantar el gran manyoç de forces en retirada” | “No havent-ho viscut En Torres és ben comprensible que en el seu vast repertori de reports hi hagi, entre molt de bo, alguns judicis desorbitats, semioblidats i algun de qui encara té una mica de ferro a la fornal. El que més hi crida l’atenció és el constant tornaveu de tots els entrevistats” (*DECat*, IX: 439a40 | 51–57).
- [11] “Citar-ne testimonis en els autors clàssics medievals fóra com portar òlibes a Atenes o aigua a la mar” (*DECat*, IV: 802b11).
- [12] [Aquesta obra] “no conté cap d’aquests anacronismes lingüístics que formiguegen en la forjadura de Roig” (*DECat*, IV: 805a25).
- [13] “[...] i per a Mallorca deixem la paraula a *AléM*, el *BDLC* etc.; altra cosa fóra com voler regar els freus de Formentera” (*DECat*, VII: 896a14; *freu* ‘estret, passatge entre la costa i una illa’, mot exclusiu del cat.).
- [14] “Descabdellament de les significacions” de *cep*: “la pedra que fa ensopegar, el parany (cast. *cepo*) on cauen les bèsties acorades pel caçador, l’aparell de fusta on enclètixaven

les cames o cuixes d'un condemnat o turmentat (cast. *cepo*), el costell on l'enclavaven a la vergonya pública (cat. a. *cep*), en fi la soca d'una planta robusta (mall. i cast. *cepa*), o bé un tronc o cep de vinya i d'altres plantes que munten de terra, fins i tot els simples i humils bolets coneguts com a *ceps* en els Pirineus nostres i de llengua d'oc" (*DECat*, II: 669b51).

2.2.3 Ús del llenguatge popular

- [15] “Quant a l'etimologia, es van esgarriar del tot Diez [...] i Spitzer [...] i encara anava ben esmaperdu M-Lübke. (*DECat*, IX: 244b20). Però, estamordit, M-Lübke acaba per dar-li entrada en el *REW*” (*DECat*, I: 30b36).
- [16] “Grup que ens duria a preguntar si l'al·ludit NL [nom de lloc] escocès *Orvades* podia empernar-se en aquest celto-basc IORK/ORK-“ (*OnCat*, VI: 62b22; *empernar* ‘clavar, assegurar amb perns’).
- [17] “[...] sembla que hem d'admetre que en el Mitjorn es va esllenegar una mica la significació [de *còrrer*], potser contribuint-hi la influència d'*escórrer* i el seu derivat *escorranc*, *escorrancar-se*” (*DECat*, II: 953a47; ha parlat del veritable sentit del mot i addueix algun testimoni de Tortosa en avall on el significat s'avé més amb el que els lexicògrafs li havien atribuït a partir de Labèrnia).
- [18] “Weiserger [...] es limità [...] a suggerir «viell. alt-europäisch?» [...] però això és reguitzar-ho als núvols” (*OnCat*, VI: 94a50–53; *reguitzar* ‘tirar guitzes’).
- [19] “[...] el nom d'AUSO i el d'Osona, fou herència ibèrica: un ibèric que en aquesta zona anava tornasolant-se des del tipus basco-aquitànic pirinenc cap al tipus sud-ibèric” (*OnCat*, VI: 93b35).
- [20] “Un nom ben mort, com *Alarona* [...], s'hauria empeltat a la cuà del d'un llogaret ve” (sc. *Mata*, per formar **Matalerona*, segons Fita) (*OnCat*, V: 236b34).
- [21] “[...] però Elcock [...] s'hi cansava en va martellejant sobre el tipus *excartigar*” (*DECat*, I: 440b43).
- [22] “Del castellà el mot va passar a llengües romàniques veïnes [...]; ni Mistral, algun cop, no va fer-ne rosegons” (*DECat*, II: 353b45).
- [23] “M'imagino que, essent-li ben conegut, no devia ni pendre nota del sentit exacte, fins que va llegir l'entretingut llibre *Peru Abarka*, personatge amb el nom del qual el biscaí Mogel (fi S. XVIII) fa parlar el trempat barber «catedrático en la Universidad de Basarte» (com si diguéssim la universitat de Bosquina, o de Sant Pagerol), desbarrant, amb la rialleta sota el nas, sobre l'etimologia de *omnibus basconici*” (*DECat*, II: 359b6s).
- [24] “Cert que hi havia hagut molta vacil·lació, però no per bones raons geogràfiques sinó per ignorància dels erudits [...]; de tota manera [...] P. de Marca, fins anant a les palpentes, ja proposava identificar [*Oru*] amb Cardona (no errant gaire la punteria), i si Othmer es nega a acceptar la identificació de K. Müller, és natural, perquè aquest col·lector era enterament ignorant de la geografia catalana i dels elements de la lin-

güística romànica general. / Però [...] també Schulten i Tovar van esmaperduts [...]. / També aquí tots els historiadors han anat a l'endevineta per vagues semblances dels noms, d'ençà que Sanpere i Miquel (1897), prenent ingènuament el terme àrabic [...], digué que [...]. Altres palpotegen amb 'Santpedor' o 'Besora' [...]. / Tots, desorientats per aquestes fantàstiques identifikacions, per la ignorància geogràfica de la Vall d'Ora; fins Millàs" (*OnCat*, VI:14b1s).

- [25] Per a l'etimologia de *tarter*, *tartera* (i per al topònim *Tarter* d'Andorra, etc.) proposa "el nom llatí i grec de l'Infern, o sigui TARTĀRUS, d'on un derivat TARTARĒUS, TARTARĒA, i d'ací *Tarter*, *tartera*. [...] Sé que d'altres hauran pensat en l'inconvenient que m'havia deturat anys abans: ¿no és massa grec i massa mitològic això? Sí que venia del grec [...]. Però és ignorància. Per grec que fos, en llatí ja havia pres arrels abans de començar la literatura [...]. I notem que això és en prosa no menys que en vers: «*tartarea* tenebrica plaga» escrivia Ciceró a les *Tusculanes* (II, § 9, 22) per a un paratge sinistre, tenebrós. ¿Per què doncs *tartera* no hauria de poder venir d'aquesta TARTARĒA PLAGA, i *tarter* del TARTAREUM LOCUM o SPECU? El cristianisme va abolir... Què havia d'abolir! quan ens consta que els Pares de l'Església en tenen la boca plena. Quan el Crist resurrecte davalla a l'Infern a deslliurar els Patriarques, trepida la patolla diabòlica dels guardians, «ferruginei janitores», en sentir com s'atansa: «nunquam talem noster excepit *tartarus*», mots ressonants que els uns atribueixen a Gregori Nyssenius i els altres a Sant Agustí; el mateix Jacobus ab Voragine [...] parlava pel seu compte de les «*impiae ac tartareae legiones*» fulminant heretges medievals" (*DECat*, VIII: 328b51–329a).
- [26] "No desconeguem que dins les tenebres que embolquen els llenguatges d'aquest grup substràtic, anem ben insegurs, enmig d'aqueixa polseguera de formes de significat ignot. Però ja no podem dubtar que és dins aqueix terreny que es troba la filiació més seriosa dels tres NLL *Onil*, *Conil* i *Cunil*" (*OnCat*, III: 487b52).
- [27] L'adjectiu *bru brunna*: "Per això s'explica que hagi prevalgut tant [...]. I quan érem petits ens ensenyaven a fer sardana cantant «la lluna, la *bruna*, / vestida de dol: / son pare la crida, / sa mare la volb», en aquelles nits en què enyorem les hores «quando nei plenilunii sereni Trivia ride tra le ninfe eterne»" (*DECat*, II: 283b7–15; sense esment d'autor ni de lloc; però Dante, *Paradiso*, XXIII, 25–26: "Quale ne' plenilunii sereni / Trivia ride tra le ninfe eterne"; on *Trivia* és la lluna, de tres cares, i les nimfes són les estrelles; "Com en la serenor dels plenilunis / Trívia riu amb les nimfes eterne", tradueix Mira).

2.2.4 Delicadesa d'ús

- [28] Article *tudó* 'colom silvestre'. "Hi ha, però, coincidència interessant i curiosa, i potser reveladora des del punt de vista originari, amb un mot llatí, arcaic, popular i afectiu, de significat conegut. Ja el mateix escoli de Persi que donà una de les tres dades llatines del nom de l'ocell columbí, hi féu la identificació, en comentar un passatge, on el poeta parla d'uns *titos lascius* (I, 20) («o ingentes *titos*»); car explica «ingentes Titos dicit --- aut certe a membri virilis magnitudine, dicti *titi* ---: *titi* columbae sunt agres-tes». La... *titola* (perdoneu, lectors)" (*DECat*, VIII: 921b12).

- [29] Article *pair* (*DECat*, VI: 170s. Cas extraordinari: *pair* significa ‘digerir’ però també, en algun indret, ‘defecar’). “Daltra banda, a tot això ens sobresalta el que en una part dels Alps hi hagi un altre significat ben diferent del de ‘digerir’, i que no s’ha explicat mai. Allà *pair* significa ‘defecar’, italià «cacare» [...]” (173a22); “Ara bé és un fet, tan sovint assenyalat, que en el parlar plebeu o familiar, el mot que significa pròpiament ‘petar’ s’usa amb el sentit d’‘embrutar-se a les calces’ etc.: de primer, amb caràcter d’eufemisme irònic, després, com a expressió pròpia, si bé vulgar [...]. Suposem, doncs, que hi va haver en sorotàptic una barreja i confusió de dues arrels veïnes: la de PEK^wJO ‘pair’ i de PEZDO ‘expel·leixo un ventim, afluixo silenciosament’: processos abdominals l’un i l’altre” (173a45–55).

2.2.5 Patriotisme

A [33] Coromines es queixa que la llengua catalana no compti per als romanistes (precisament un objectiu global clar de la seva obra és de fer que el català esdevingui una presència imprescindible en el panorama dels científics). El cas [35] és potser el més espectacular i sorprenent de tota l’obra: Coromines introdueix un mot inexistent a la nostra lexicografia (això és el que indica el signe “+”) simplement per poder-se esplaïar amb una expansió política.

- [30] “[...] en el veto que, després de la guerra fatídica, li posen alguns” (*DECat*, IV: 802b45).
- [31] [Decaïment del mot *mota* en cat.]: “Ja és ben sabut —encara que poc divulgat— aquest trist fet històric: que la monarquia madrilenya, amb disfressa d’«espanyolà», així com reconstruïa, exalçava i abombava tots els castells de la ‘meseta’ [.] féu que s’arruïessin despiadadament els de Catalunya, fins a desaparèixer [...]: i a Castella és on han restat els famosos de la *Mota* del Cuervo, la *Mota* de Toro, el grandios castell de *La Mota* de Medina del Campo, el d’Alcalà la Real, el de Marchena... Catalunya ha viscut (i treballat), sense que calgués «cerrar con doble llave el sepulcro del Cid» —abandonada o negligida pels seus propis nobles, avorrida o almenys preterida pels reis” (*DECat*, V: 817b4).
- [32] “*Pron*[unciat]. avui *Pándols*, com en puc donar fe, com oïda als barquers de l’Ebre, 1923, [...] i com en donarien fe tants herois com hi lluitaren” (*OnCat*, VI: 151a12).
- [33] “Voler partir de tals derivats en *es-* o en *-U*, *-A* etc., oblidant del tot el primitiu *tancar*, o donant-li a penes una mirada de cua d’ull i dedicant-li uns mots que escauen a cosa secundària, és invertir els termes de la lògica, en investigació i en filologia, és ‘voler fer entrar el clau per la cabota’... Si no és que el segle XX continua la lingüística en la positura dels pioners: llengües romàniques bàsiques per a tot: el francès i l’italià, també bastant l’«espanyol»; i tot allò altre, sí, sí, però la base és això: ignorància relativa, posada sota aquell pompós símbol tripartit «gal·lo-romànic», «italo-romànic», «ibero-romànic»... (sí, és clar, romanès, rètic, francoprovençal; occità, oïdà, aquells trobadors! català, prou, prou, extensió meridional del gal·lo-romànic...). En el fons hi havia això. Un *étancher* comptava (potser un poc inconscientment) més que 100 *tancar*.

Tornarem a tot això, però de moment seguim el camí raonable, no sense alguna irritació per tanta ignorància voluntària” (*DECat*, VIII: 258b38–56).

- [34] “[...] i fins i tot alguns bons patriotes (de la pàtria nostra, no d’entelèquies «espanyoles»... carpetovetòniques)” (*DECat*, IX: 380a11).
- [35] “+SATIÀGRAHA, ‘desobediència civil, resistència cívica’, del sànscrit *satyagraha* compost de *āgraha* ‘el qui aferra enèrgicament’ i *satyam* [amb punt sota la *m*] ‘el veritable’ (en certa manera ‘recerca obstinada de la veritat’). Procedir que posà en marxa la Índia el 1919 sota la direcció de Gandhi i Nehru. I que fóra vital per als catalans d’imitar, puix que tenim el seny de no usar bombes ni pistoles per aconseguir la llibertat o una autonomia, que sigui... autònoma i no ònoma” (*DECat*, VII: 717b1).

2.2.6 Grumeig

- [36] “La *invenció del bes*, sonet magistral i enciser de Carner” (*DECat*, IX:117a20).
- [37] “L’origen de *roder* [...]. Sota aquest terme vulgar de muntanyencs rebels i ensalvatgits dels nostres temps, s’oculta, doncs, un terme antiquíssim, preciosa relíquia decaiguda de la València medieval” (*DECat*, VII: 394a48).
- [38] “FANOC, -OCA, més que ‘persona limfàtica’ (V. d’Àneu i *D.Ag.*) és un excel·lent terme (tan útil en un país com el nostre on aquest repugnant coleòpter humà fa tants estralls, més encara que el dels cafards francesos eficaçment del·lats per Rabelais, Cyrano i els enciclopedistes), per nomenar els beatons, fanàtics i esmocaciris. Tan sovint se’n plany un escriptor ben conservador al capdavant, com N’Oller: «intransigències de *fenocàs* [...]” (*DECat*, X: 22a32; “*esmocaciris* ‘sagristanet’, i ‘beat, beguí, rata d’església’, que ja usava graciosament caricaturitzat «a la indú» Pompeius Gener, c. 1900”, V: 708b15/18; *Cafard* ‘personne qui affecte l’apparence de la dévotion’).
- [39] “A Ribagorça i Vall d’Aran és encisador i gentil l’ús que fan de *bell* quasi a manera de pronom indefinit, no solament per emfatitzar moltes menes de complements circumstancials («a la *bella* porta», «a la *bella* glésia»), sinó també per dir ‘uns quants’, ‘alguns’ (*bell* *jornal*, *bell* *ruixat*); i llavors *bella mica* vol dir simplement ‘certa quantitat, no massa poc’: «si quasi no hi ha aigua a la font: pot ser que n *ižga béla mika...*» [amb transcripció fonètica més precisa] [...], «demane lo sinyó que li facen *béla mika* de miņčá» [donat en transcripció fonètica més precisa] quan jo arribava amb gana –un cori-mori dels més forts– a Perafita de Fades, al peu de les Malcides (1957)” (*DECat*, V: 660b9–20).

2.2.7 Jocs lingüístics

- [40] “Deixem aquests corollaris a qui «possa cantar con miglior plettro»” (*OnCat*, VII: 91b41; sense indicació d’autor ni lloc; però de Ludovico Ariosto, *Orland furios*).
- [41] Coromines creu que no hem de canviar *lombard* per *llombard*, etc., i hi fa aquest comentari: “*Llombard* ‘lombard’, gentilici: ni és segur que fos gaire estesa, en aquest nom, antigament la pronúncia amb *ll-* ni que sigui de bon seny voler ara capgirar els

fets consumats imposant com a normals *Llombardia* i *llombard*: és ben segur que han tingut més o menys extensió (en algun cas més gran) les pronúncies amb *Ll-* en els casos de *Lió*, *Loreto*, *Lorena*, *Lucifer*, *Londres*, *Luter*, *luterans*, *laberint*, *Lançolot*, *Lepant*, *Laci*, *Leocàdia*, *Lèncada*, *Limós*, *Longí*, *Lauraguès*, *Lancastre*, *Logudoro*, *Lípari* i d'altres, que ningú no pensarà a canviar per aquelles (el mateix diria de *Limotges* o *Limoges*, que em sembla frívol de voler canviar per **Lemotges*). Goso dir que no em sembla... ni «llibe-rab» ni «llògic»! O ¿voldrem *Llambard*, perquè també s'ha dit i no deixa de ser una innovació d'arrel catalana? Cert que no és cas d'usar la clava de Rotllan per fer-s'hi rotllo, valga'm Patllas Atena i em deixi pujar al Patllàrium!” (*DECat* V: 245a51; vg. 40a35).

- [42] “Aquest *repicó* és un altre cas com el de *picó* ‘picor’ que acabem de veure: < *repicació*. I si no els agrada als saviasos... «facin-se repicar!»” (*DECat*, VI: 526a2).
- [43] Defensa *somiar* contra la forma inventada *somn-*; però hi ha els correctors, els saviasos...: “Modernament: des de l'arrencada, els escriptors *somien*, els correctors... *somnien* imposar-se'ls. Són ells els amos de la llengua!” (*DECat*, VIII: 69a29; *arrencada* ‘renai-xement, renaixença de les lletres cat.’).

2.2.8 Poesia d'altri i poesia pròpia

Ofereixo només dos casos de poesia d'altri [44–45] i dono més relleu a les poesies pròpies de Coromines, dedicades a la seva dona [46–47], als pobles on viu o ha viscut [48], als pobles on ha recollit informació [50]; de vegades sense indicació de propietat [46], o amb unes simples sigles [47], altres vegades fins i tot preguntant, juganer, al lector “De qui és aqueix sonet?” [49].

- [44] Llarg estudi dels noms de fonts: “Farem capítol a part per als noms on els compostos de *font* presenten el mot en gènere masculí, com en llatí clàssic (recordem el clàssic immortal: «Fortunate senex, hic inter flumina nota / et fontes sacros, frigus captabis opacum» (*Egl.* I, 52))” (*OnCat*, IV: 251b1; suprimeixo la coma darrere *font*).
- [45] Mot *primavera*. No necessitava pas il·lustrar-lo amb cap text del segle XX, però el mot li porta a la ment un dels versos més reeixits i colpidors d'aquest segle, i el transcriu, amb comentari i tot: “Uns homes joves, defensant Catalunya en el front d'Aragó, «begueren d'un sol glop totes les *primaveres*», Joan Sales i Vallès (*Viatge d'un moribund*, 1940)” (*DECat*, VI: 816a13).
- [46] *DECat*, V: 473b39 (mot *immarcescible*, versos dedicats per Coromines a la seva dona difunta: pista descodificadora a 121a57: “la forma que em puntualitza la dona d'immarcescible record”):

Oh dona de record *immarcescible*.
 abella, arrop! Que puny més quan no fibla;
 encara hi tornarem per aquelles riberes?
 respirarem la flaire d'eternes primaveres?
 Oh somni! si ets tan bell, no pots esser impossible.

- [47] *DECat*, IX: 188b36–49 (mot *capvespral*; també dedicats a la seva dona, B[àrbara de] H[aro]):

Venturós és aquell qui té casa que sura,
 més sortós qui en el port troba dona segura,
 i una mà provident, quan s'atansa vellura,
 que la panera li ompli de fruita d'or madura;
 si el destí m'ha fadat a espargir per nous mons
 l'agredolça llavor del saber, tu no et dóns!
 si els vents i el tirà pàl·lid, com brava mar de fons,
 m'empenyen de ma pàtria cap a altres horitzons:
 que ara, al vent *capvespral*, l'esquellam ja retruny
 dels ramats que davallen de les comes del lluny,
 quan ja, a l'altre vessant, llambreguem l'estuari
 que tot riu engoleix, TORNAREM a la cleda,
 a acabar de la vida errabunda el calvari,
 pels soleis i estepars d'una clement Pineda.

J. C. a B. H., el dia que ella féu 55 anys. En
 mar, camí de Catalunya, 11 de juny de 1966 (ai
 de mi! que no durà ni quinze anys).

- [48] *DECat*, IX: 621a23 (mot *zelós*; als 86 anys):

Blanes, Sant Pol, les platges de l'Agulla,
 oscil·lant a la llum d'aquella tarda:
 qui sap per què fou ànima covarda
 el flac adolescent — oh balba fulla!

.....

I ara que el xaragall al mar s'acosta,
 deixem que, ans de saltar, per l'alta costa,
 a l'ocèa de l'aigua tenebrosa,
 la recança que sempre endins li clama,
 d'aquest flam del record vestal *zelosa*,
 escrigui, encara un cop, que sempre l'ama

Αἰδήμονες Μοῦσαι, 1968

[Muses modestes]

- [49] *DECat*, V: 317b11–24 (il·lustració d'*il·lusió*; transcriu un sonet [seu], amb aquesta única informació: “1970” i “De qui és aqueix sonet?”; fragment:)

I quan els ulls ja es cloguin a l'última esperança,
 emportant-me amb ses ales celeste galivança,
 no em treguis, *Il·lusió*, del teu excels sojorn.
 Que el Màgic eternal, pintor de primaveres,
 panteixant se m'endugui en àuries quimeres;
 viure així em sigui dat encara el darrer jorn!

Al final de l'estudi conjunt dels topònims *Catadau*, *Catarroja* i *Catamarruc*, Coromines s'emociona i ens diu (als 90 anys):

[50] Deixeu-me acabar amb els rebles d'un vell, enyorós del seu rondar per aqueixes terres, en el bon temps abans de la nova brotada del provincianisme:

Sobre *Catadau*
tindria un palau,
—qui pogués tornar-hi—
dels boscos al trenc,
corrent a embarcar-hi
en carrera boja,
—en albuferenc—
des de *Catarroja*!

Catamarruc i Planes,
i Margalida,
Almudaina i Gaianes,
flor de ma vida! (*OnCat*, III: 334)

A part que recorden la cançó muntanyenca *Dalt de la Jungfrau* (i Coromines era un gran muntanyenc i un excursionista assidu), aquests versos crec que tenen unes altres ressonàncies. Martí de Riquer (1964: 350) observa que Jaume Gassull construeix uns quants versos amb els noms dels llocs d'on provenen els pagesos que clamen contra Bernat Fenollar (a *La brama dels llauradors*):

Torrent, Alaquàs i de Vistabella,
Picanya, Mislata, de Quart i d'Aldaia,
i de Benatússer, Montcada i Godella,
d'Albal, d'Alfàfar, Patraix i Xilvella,
i d'Almussafes també i d'Alboraia,
i de *Catarroja*, Russafa i Sollana,
també d'Espioca, Carpesa i Paiporta,
de Massamagrell i de Meliana,
de Benimaçlet i de Borriana
i, per abreujar, de tota la Horta.

Riquer hi fa aquest comentari: “Gassull ha sabut donar aquella gràcia especial que tenen els topònims en poesia, com féu dos segles abans Cerverí de Girona [...] i farà tres segles després Jacint Verdaguer, sobretot al *Canigó*”. Són massa coincidències per no creure que Coromines s'inspira en aquesta tradició: als versos de Gassull hi apareix un dels tres noms que estudia Coromines (cursiva meva); Cerverí de Girona i Verdaguer són dos dels

autors més coneguts i apreciats del nostre autor (el primer fins i tot el va editar). Hi podríem afegir que Joan Coromines manifesta al llarg de la seva obra un afecte especial pel País Valencià i pels seus homes, afecte que es tradueix en versos personals en alguna altra ocasió: vegeu, per exemple, *OnCat* (IV: 303a50).

3 Altres exemples

Per al lector que no conegui els diccionaris de Coromines deixo aquí altres articles on hi ha exemples com els que hem vist i molts altres aspectes que aquí no hem comentat.

- *DECat*: al·lot, anar, assolir, bordegàs, brasa, buit, busca, butxaca, bútxera, diana, felipa, fotre, honor, hortàlic, lluna, pair, pellam, por, què, ronsar, sajolida, sitja, sobreixir, sùtia, tancar, témpores, tondre, virolat, volcà, xiruca
- *OnCat*: Cadaqués, Rupit, Taradell, Tarter

Referències

DECat: *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.

Lleures [i converses d'un filòleg], Barcelona: Club editor, 1971.

OnCat: *Onomasticon Cataloniae*.

Badia Margarit, Antoni M. (1989): “L’*Onomasticon Cataloniae*, de Joan Coromines”, *Serra d’Or* 359 (novembre), 35–37.

Bonada, Lluís (1992): “Un déu amb xiruques”, *El Temps*, 16. III, 54–57.

— (1995): “Coromines torna a Proust”, *El Temps*, 13. XI, 73–76.

— (1999): “Les idees literàries en l’obra de Joan Coromines”, dins Solà (ed.), 45–52.

Casanova, Emili (1990): “El *Onomasticon Cataloniae* de Joan Coromines”, dins: *Joan Coromines Premio Nacional de las Letras Españolas 1989*, Barcelona: Anthropos, 71–107.

Ferrer, Joan (2005): “Joan Coromines i la llengua catalana”, *Llengua Nacional* 51, 29–36.

- Ferrer i Costa, Josep / Pujadas i Marquès, Joan (ed. 1995): *Joan Coromines 90 anys*, Pineda del Mar / Barcelona: Ajuntament de Pineda de Mar / Curial.
- / — (ed. 2000): *Epistolari Joan Coromines – Francesc de Borja Moll*, Barcelona: Fundació Pere Coromines.
- / — (ed. 2001): *Epistolari Joan Coromines & Josep Pla*, Barcelona: Fundació Pere Coromines / Destino.
- / — (ed. 2004): *Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*, Barcelona: Fundació Pere Coromines.
- Garolera, Narcís (1995): “Coromines i els escriptors. Judicis literaris d’un filòleg”, dins Ferrer / Pujadas (ed.), 99–100.
- (2005): “Verdaguer, Maragall, Pla...”, suplement *Cultura/s de La Vanguardia* del 15. VI, 4.
- Pascual, José A. (2006): “La responsabilidad de un científico: el *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, de Joan Coromines”, dins: Badia i Margarit, Antoni (ed.): *Homenatge de l’IEC a Joan Coromines, en el centenari de la seva naixença*, Barcelona: Institut d’Estudis Catalans, 23–41.
- Riquer, Martí de (1964): *Història de la literatura catalana*, vol. III, Esplugues de Llobregat: Ariel.
- Sistac, Ramon (2005): “La història apassionada dels mots”, *Escola Catalana* 425 (desembre), 9–11.
- Solà, Joan (1990): “Joan Coromines i la llengua normativa”, dins: Solà, Joan: *Lingüística i normativa*, Barcelona: Empúries, 63–90.
- (1995): “Joan Coromines, la memòria d’aquesta terra”, dins Ferrer / Pujadas (ed.), 77–93.
- (ed. 1999): *L’obra de Joan Coromines*, Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell.
- Soler, Joan (1999): “Repercussió de l’obra de Joan Coromines en la llengua catalana actual”, dins Solà (ed.), 89–105.